

*Ба Шурои диссертационии 6D.KOA-004
дар назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
(734025, ш.Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 17)*

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ, и/в дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ - Маҳмудов Баҳриддин Нуриддиновиҷ ба диссертатсияи Қаландарзода Насибуллои Маҳмадсаид дар мавзуи “Такмили механизми иқтисодии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об” (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон), ки барои дарёғти дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.10 – Менечмент, маркетинг ва нарҳгузорӣ (менечмент) пешниҳод шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Навоварӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти диссертационӣ ба бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 08.00.10 - Менечмент, маркетинг ва нарҳгузорӣ (менечмент) мутобиқат мекунанд: 10.5. Маҳсусияти коркард ва татбиқи сиёсати давлатӣ дар бахшҳои иҷтимиоёт ва иқтисодиёт. Алоқаҳои бевосита ва бавоситаи сиёсати давлатӣ, механизмҳо, методҳо ва технологияҳои таҳия ва татбиқи онҳо. Инкишофи шаклҳои ҳамкории давлат ва бахши ҳусусӣ. Идоракуни моликияти давлатӣ; Низоми маъсулият дар бахши идоракуни оммавӣ; 10.8. Идоракуни низомҳои иқтисодӣ, принсипҳо, шаклҳо ва усулҳои амалисозии он. Вобастагии идоракунӣ аз хислат ва ҳолати низоми иқтисодӣ. Идоракуни тағииротҳо дар низомҳои иқтисодӣ. Назария ва амалияи идоракуни соҳторҳои интегратсионӣ ва равандҳои интегратсияи бизнес; 10.12. Баҳодиҳии идоракуни ташкилот ҳамчун низоми иҷтимоӣ ва иқтисодӣ. Маҳаки баҳодиҳии самаранокии идоракунӣ. Методҳо ва нишондиҳандаҳои баҳодиҳии натиҷабаҳшии идоракунӣ.

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Дар раванди гузариш ба низоми истифодабарии устувори об, сиёсати давлатии об тамоми маҷмуи ҷанбаъҳои истифодабарӣ ва ҳифзи захираҳои обро аз мавқеи ҳифзи тавозуни байни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологии давлат ба ҳам пайванд месозад.

Рушди муносибатҳои истеҳсолӣ, истифодабарии технологияҳои инноватсионӣ, кушиши баландбардории ҳосилнокии меҳнат ва таъмини талаботи аҳолӣ ба мураккабшавӣ ва афзоиши сарбориҳои антропогенӣ ба табиат, аз он ҷумла захираҳои об ва объектҳои маҷмааи хочагии об сабабгор гардиданд. Дар натиҷа ҳаробшавӣ, ифлосшавӣ ва пастшавии сифати захираҳои об ба амал меояд, ки боиси зуҳури оқибатҳои ногувори ҳатарҳои экологӣ ва шиддатёбии шаклҳои гуногуни беморӣ мегарданд.

Аз ин рӯ, тагириот дар иқтисодиёти мамлакат ва вазни экологии дар кишвар баамаломада, зарурати таҳқиқи иловаги ю амики мушкилоти истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обии кишвар, хифз ва барқароркунни онҳоро дар пояи ташаккули муносибатҳои самараноки иқтисодӣ зимни истифодабарии об талаб мекунад. Дар назарияи иқтисод мушкилоти баҳодиҳии арзиши нерӯҳои захиравӣ нокифоя омӯхта шуда, танҳо фишангҳои алоҳидай иқтисодии танзими истифодабарии обҳои минтақа ба зътибор гирифта шудаанд. Дар ин маврид пардохтҳои истифодабарии об бо арзёбии самараноки иқтисодии захираҳои об алокаманд карда нашудаанд. Низоми мавҷудаи пардохтҳо бояд ҳавасмандии зарурии истифодабарии сарфакоронаи об, коҳиши ҳароҷот дар хочагии об, истифодабарии самараноки нерӯҳои обию захиравиро таъмин намояд. Ҳамчунин, низоми мавҷудаи идоракунни истифодабарии захираҳои об ба принсипҳои ҳавзани ѧудудӣ ва истифодабарии сарфакоронаи об мувоғиқат намекунад ва иҷрои муносибатҳои бозориро дар хочагии об мушкил гардонидааст. Мушкилоти мазкур ва зарурати ҳалли онҳо мухиммияти интиҳоб ва таҳқиқи мавзуи номбурдaro тасдиқ мекунанд.

Дараҷаи навғонии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмие, ки барои ҳимоя пешниҳод шудаанд. Аз рисолаи илмӣ бармеояд, ки ҳадафи таҳқиқоти диссертационӣ аз омузиш ва тақвияти муқаррарот оид ба асосҳои назариявӣ ва методологии ташаккул ва рушди механизми идоракунни захираҳои об ва таҳияи пешниҳодҳои мушахҳас оид ба истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обии ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он дар асоси тақмили механизми иқтисодии идоракунни обистифодабарӣ, иборат мебошад. Барои ба ин ҳадаф расидан, унвонҷу **вазифаҳои таҳқиқотро** пешниҳод намудааст, ки ҳалли онҳо ба тавлиди навғониҳои илмии таҳқиқоти диссертационӣ мусоидат намудаанд. Вобаста ба мухиммияти таҳқиқот дар диссертатсия объекти таҳқиқот мавзуъ, масъалаҳо ва усулҳои таҳқиқот муайян карда шудаанд. **Объекти таҳқиқот** захираҳои об ва идоракунни истифодабарии сарфакоронаи онҳо дар иқтисодиёти ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он мебошад. **Мавзун таҳқиқот** аз муносибатҳои иқтисодие, ки дар раванди истифодабарии захираҳои об ва идоракунни онҳо дар асоси механизми иқтисодӣ ба вучуд меоянд, иборат аст. **Асосҳои назариявию усулии таҳқиқотро** таҳқиқотҳои бунёдии илмии мухакқикони классикии илми иқтисодиёт, таҳқиқотҳои донишмандони ватанӣ ва хориҷӣ, аз он ҷумла олимони рус дар бахши таҳқиқоти макроиқтисодӣ, ҳамчунин, таҳқиқотҳо дар соҳаи иқтисодиёти минтақавӣ, иқтисод ва идораи хочагии ҳалқ, иқтисодиёт ва истифодабарии захираҳои табии ва ҳифзи мӯҳити зист ташкил медиҳанд. Ҳамчун олоти таҳқиқ ҳангоми коркард ва таҳлили рақамҳо **усулҳои**

таҳқиқотии мағҳумио мантиқӣ, монографӣ, хисобию конструктивӣ, анализу синтез ва иқтисодию оморӣ истифода шуданд.

Навғонии кори диссертационӣ аз асосноккунии ҷанбаҳои назарияйӣ ва методологии ташаккулёбӣ ва рушди механизми иқтисодии идоракунии захираҳои об ва таҳияи пешниҳодҳои мушаххас оид ба такмили самтҳои асосии таъмини истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Нуктаҳои асосии таҳқиқоти диссертационӣ, ки дорои навғонии илмӣ мебошанд, инҳоянӣ:

- мукаррарот оид ба мағҳуму моҳияти захираҳои об тақвият дода шуда, нақши захираҳои об дар таъмини рушди иҷтимоиву иқтисодии ҷумҳурӣ ва манотики он ҳамчун омили таъсирбахшу таъминкунандай фаъолияти устувори субъектҳои хочагидорӣ, соҳаҳо ва иқтисодиёт асоснок гардида, унсурҳои асосии марбут ба мағҳумҳои нерӯи обӣ ва истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обӣ муайян карда шудаанд;

- механизми истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об ҳамчун маҷмуи ҷорабиниҳои ташкилӣ, иқтисодӣ, экологӣ, ҳукукӣ, техникию технологӣ ва тарбияйӣ ба мақсади таъмини нигоҳдорӣ ва барқароркунии нерӯи обио захиравии ҷумҳурӣ тавсиф дода шуда, ҳусусиятҳо, принсипҳо, омилҳо ва фишангҳои асосии танзими истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об бо назардошти ҷамъбасти таҷрибаи ҳориҷии идоракунии истифодабарии оқилонаи онҳо аниқ карда шудаанд;

- дар натиҷаи таҳлили ҳолат ва сатҳи истифодабарии захираҳои об дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ва бахшҳои иқтисодиёти миллӣ, тамоюлҳои пурзуршавии тақсимоти нобаробари ҳудудӣ ва солонаи захираҳои об, коҳиши сифати об дар объектҳои об, болоравии вазни қиёсии обистифодабарӣ дар қишоварзӣ, саноат ва эҳтиёҷоти майшӣ, инчуни афзоиши ҳаҷми зиёни экологӣ-иктисодӣ аз ифлосшавии объектҳои об ошкор ва арзёбӣ карда шудаанд;

- вазъи истифодабарии миқдорӣ ва сифатии захираҳои об дар бахши воқеии иқтисоди миллӣ, аз ҷумла дар соҳаҳои саноату қишоварзӣ дар асоси таҳлили усулҳои баҳодиҳии иқтисодии арзиши захираҳои об дар доираи раванди барқароркунӣ ва ҳифзи нерӯи захираҳои оби ҷумҳурӣ ва манотики он арзёбӣ карда шудааст;

- самтҳои зерини асосии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обии ҷумҳурӣ муайян карда шудаанд:

› такмили механизми идоракунии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обӣ дар пояи афзалият ва татбиқи бештар васеи унсурҳои иқтисодии таъсиррасонӣ ба обистифодабарандагон;

› гузариш аз усулҳои мустақими идоракунии захираҳои об ба идоракунии сатҳи минтақавӣ дар пояи гайримарказонидани идоракунии давлатии онҳо ва

эътирофи ҳавзаҳои обчамъқунӣ ҳамчун худуди идоракунии давлатии захираҳои оби минтақа;

› такмили сохтору ҷузъҳои таркибии механизми иқтисодии идоракунии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об тавассути муайянқунии (ё пешниҳоди) усули заминавии ҳисобкуни меъёрҳои пардохтҳо барои таъмини истифодабарии самараноки захираҳои об;

- оид ба самтҳои асосии такмили механизми иқтисодии идоракунии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об дар ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он бо назардошти сифати об дар асоси ғояи ҳарочотӣ ва рентавии баҳодихии арзиши захираҳои об ҳангоми ташакулёбии бозори танзимшавандай об бо мақсади беҳдошти ҳолат ва сатҳи истифодаи сарфакоронаи захираҳои оби ҷумҳурӣ пешниҳодҳо таҳия карда шудаанд.

Асоснокӣ ва эътимоднокии ҳулосаҳо ва тавсияҳои дар диссертатсия зикршуда. Дурустӣ ва асоснокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи аниқ ва мақсадноки сарчашмаҳои оморӣ оид ба мушкилоти таҳқиқшаванд, ҳачми иттилооти истифодашудаи аввалия тасдик карда шуда, имконият додааст, ки таҳлили амиқи раванди истифодабарии захираҳои об ва идоракунии онҳо дар доираи механизмҳои иқтисодӣ гузаронида шуда, ҳулоса ва тавсияҳои аз нигоҳи илмию амалий асоснокшуда пешниҳод карда шаванд.

Аҳамияти илмӣ, амалий, иқтисодӣ ва иҷтимоии таҳқиқот. Аҳамияти илмии таҳқиқот дар он аст, ки асосҳои назариявӣ ва усулии таҳқиқотро дар мавриди таҳияи барномаву лоиҳаҳои ба рушди самараноки иқтисодиву иҷтимоии шаклҳои гуногуни ҳочагидории бозорӣ ва фаъолияти истехсоливу молиявии онҳо мусоидаткунанда, истифода намудан мумкин аст. Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зуҳур мекунанд, ки ҷорӣ намудани коркардҳо ва тавсияҳои пешниҳод намудаи муаллиф оид ба ташакул ва рушди шаклҳои гуногуни ҳочагидорӣ ва самту роҳҳои афзуннамоии самаранокии иқтисодии онҳо дар кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба мақсади таҳқиқот, мувоғиқ мебошад. Саҳми довталаб дар он аст, ки марҳилаҳои иҷрои накшай кори диссертационӣ, аз ҷумла интиҳоби мавзӯъ, асосноккунӣ, мақсад, вазифаҳо ва баррасии аҳамиятнокии онҳо бо иштироки бевоситаи диссертант таҳия карда шудаанд. Ҳамчунин, натиҷаҳои кор оид ба истифодабарии сарфакоронаи захираҳои оби ҷумҳурӣ ба сифати матолиби таълимӣ ҳангоми омодасозии донишгӯёни таҳассусҳои иқтисодӣ, дар ҷараёни таълим ҳангоми омузиши фанҳои “Иқтисодиёти истифодабарии сарватҳои табии”, “Иқтисодиёти кишоварзӣ”, “Рушди босуботи иқтисодиёт” дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мавриди истифода қарор дода шудаанд.

Нашри натиҷаҳои диссертатсия дар маҷаллаҳои тақризшавандай илмӣ. Натиҷаи асосии таҳқиқот ва ҳулосаҳои амалии диссертатсия дар

конференсияҳои илмӣ-амалии чумхурияйӣ дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур, Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рудакӣ дар солҳои 2014-2022 баррасӣ гардидаанд. Мукаррароти алоҳидай кори диссертатсионӣ дар конфронҳои байналмилалии илмию амалӣ низ қироат ва мавриди нашр қабул гардидаанд. Аз рӯи мавзуи таҳқикот 16 мақолаи илмӣ, аз он чумла 5 мақола дар нашриёти аз ҷониби КОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризшаванда нашр шудаанд.

Мазмуни кори диссертатсионӣ

Дар муқаддима муҳиммияти мавзуи таҳқиқотӣ, сатҳи омузиш ва баҳогузории масъалаҳо, муайянкунии мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот, навғониҳои илмӣ ва натиҷаҳои амалии бадастомада мухтасар инъикос ёфтаанд.

Дар боби якум - «Асосҳои илмию услубии ташаккули механизми иқтисодии идоракуни истифодабарии захираҳои об» захираҳои об - қисмати таркибии нерӯи рушди устувори иқтисоди миллиӣ(С.15-33) омӯхта шуда, моҳият, соҳтор ва нақши механизми иқтисодӣ дар низоми идоракуни захираҳои об (С.34-50) ва таҷрибаи хориҷии истифодабарии сарфакоронаи об дар заминай механизми иқтисодии идоракуни захираҳои обӣ (С.51-70) мавриди таҳқик қарор дода шудаанд.

Дар рисолаи илмӣ таъқид шудааст, ки захираҳои об чун ҳамаи захираҳои табиии ҳар мамлакат қисми таркибии қувваҳои истеҳсолкунанда, шарти зарурии мавҷудият ва фаъолияти инсонҳо ба ҳисоб меравад. Баробари рушди қувваҳои истеҳсолкунанда алоқамандии ҷомеаи инсонӣ бо муҳити табии торафт устувор мегардад. Ҳарчанд рушди қувваҳои истеҳсолкунанда ба беҳбудии муҳити зист мусоидат мекунад, баъзан аз ҳуд таъсироти манғӣ бокӣ мегузорад. Ин таъсирот аз ҳаробшавӣ, ифлосшавии захираҳои табии иборат аст. Вобаста ба ин, имрӯз зарурати таҳияи механизми самараноки иқтисодии идораи истифодай захираҳои табии ба таври ҷиддӣ ба миён омадааст, (С.15-16).

Муаллиф қайд мекунад, ки барои муайянкунии механизмҳо ва сamtҳои истифодай самараноки захираҳои об азназаргузоронии соҳтори вазифавии захираҳои об зарур аст, (Расми 1). Таҳлили соҳаҳо ва муассисаҳо, обиистифодабарандагони асосӣ имконият медиҳад, ки нақш ва аҳамияти онҳо дар истифодай сарфакоронаи захираҳои об ҳамчун омили стратегии рушди минтақа муайян карда шавад, (С. 17- 25).

Дар зербоби 1.1. диссертант натиҷагири намудааст, ки мушкилоти зикршудаи хочагии обро дар мамлакат дар шакли рушди тамоюли истрофкорӣ дар обиистифодабарӣ, бадшавии сифати об, тезутундшавии вазъи обтаъминкунии аҳолӣ ва иқтисодиёт, афзоиши заرار аз таъсири

зиёновари об, фарсадашавии фондҳо ва қоҳишёбии ҳолати иншооти гидротехникиро ҳамчун бухрони умуминизомӣ дар чунин як соҳаи калони инфрасохторӣ-ҳочагии об метавон баҳогузорӣ намуд. Бухрони мазкур аз як қатор сабабҳои объективӣ ва субъективӣ вобаста аст, ки дорои ҳам хусусияти таърихӣ ва ҳам мутобиқшавӣ ба шароити нави ҳочгидорӣ мебошанд ва ҳалли фавриро талаб менамоянд, (С. 33).

Дар зербоби 1.2. ба ақидаи мо, қонунгузориҳои дурусти истифодабарии сарватҳои табиӣ, пойгоҳи меъёрию методӣ, низоми стандартҳои экологию иқтисодӣ аҳамияти маҳсус доранд. Ҳамчунин, назорати васеи ҷамоатчигӣ дар кори таҳияи қарорҳои иқтисодӣ оид ба экология, ошкорбаёнӣ ва дастрасии иттиллоот барои аҳолӣ зарур аст. Схемаи имрӯзан механизмҳои иқтисодии истифодабарии сарватҳои табиӣ дар расми 2 тасвир намудааст, (С. 36).

Фишангҳои иқтисодии идоракунии истифодабарии захираҳои обро таҳлил намуда, диссертант бар он ақида ҳастанд, ки ҳавасмандкунонии иқтисодӣ бо ёрии фишангҳои ҳавасмандкунанда ва мучозотӣ амалӣ кунонида шаванд. Ин ду ҷиҳати ҳавасмандсозии иқтисодиро мумкин аст ҳамчун ҷораҳои ҳавасмандсозӣ ва ҷораи ҷавобгарӣ муайян кард (Ҷадвали 1.2.1.), (С. 39). Дар ҳулосаи зербоб муаллиф навишилааст, ки дар ин маврид соҳтор ва ҷузъҳои асосии механизми иқтисодии идоракунии обистифодабариро дар доираи ислоҳоти низоми идоракунии давлатии захираҳои об бояд мавриди назар қарор дод. Аз ҳалли оқилонаи ин масъалаи механизми номбурда ба талаботҳои ҷаҳонӣ дар ин соҳа мусоидат ҳоҳад кард, (С. 50).

Диссертант дар асоси таҳлили таҷрибаи давлатҳои ҳориҷӣ натижагирий намудааст, ки дар самти идораи захираҳои об барои такмили низоми идораи ҳочагии оби Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифаҳои зерини аввалиндарава бояд ҳал намуд: -ташқили низоми идораи ҳочагии оби ҷумҳурӣ аз рӯйи қоидан ҳавзвавӣ (бассейнӣ); -аниккунонии объектиҳои идора, таҳияи соҳтори мақомоти идора ва муайянкунии алокамандиҳои вазифавӣ; - бо истифодай равиши тақсимкунонӣ (дифференсионӣ) дар мавриди низомҳои гуногуни ҳочагии об муайян кардани ҷой ва аҳамияти усулҳои ҳукукӣ, маъмурӣ ва иқтисодии танзим дар низоми идораи ҳочагии об; -таҳияи механизмиҳои маъмурӣ, иқтисодӣ ва технологияи иҷрои вазифаҳои даҳлдори идорӣ; -таҳияи модели маҷмууавии ҳочагии оби ҳавзвавие, ки ҷорикунонӣ ва истифодай минбаъдаи он дар низоми идора рушди устувори тамоми низомро таъмин месозад, (С. 50).

Дар боби дуюм «Таҳшии вазъи қунунӣ ва тамоюлҳои истифодабарии захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон» хусусиятҳои табиию ҳочгидорӣ ва омилҳои истифодабарии захираҳои об дар Тоҷикистон муайян (С.73-88), арзёбии вазифаҳои идоракунии обистифодабарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

(С.89-106), таҳлил ва баҳодихии истифодабарии захираҳои оби Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом (С.107-125) дода шудааст.

Муаллиф дар зербоби 2.1 қайд мекунад, ки дар ҷумҳурӣ тақсимоти меъёри маҷрои солона мутобиқ ба тағйироти асосии омилҳои иқлими мебошад ва аз рӯи коҳиши умумии алокаманд бо камшавии миқдори боришоти атмосферӣ ва афзоиши буҳоршавӣ муайян мегардад. Тағйироти назаррасро ба тақсими минтақавии маҷрои об иқлими ворид месозад. Туфайли он дар ноҳияҳои кӯҳистон аҳамияти нисбатан зиёди маҷро мушоҳида мешавад. Ҳусусиятҳои обҳои рӯизамиинии ҳавзаҳои дарёҳои асосии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти нишондиҳандай резишгоҳашон дар ҷадвали 1 оварда шудааст, (С.76-78). Диссертант меафзояд, ки номукаммалии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обии ҷумҳурӣ ба пастшавии назарраси самаранокии идоракуни равандҳои истифодабарии захираҳои об дар марҳалаҳои гуногуни он таъсири худро мерасонанд, ки онро ҳамчун ҳусусияти антропогенӣ низ арзёбӣ намудан мумкин аст. Дар натиҷаи ин таъсириоти антропогенӣ иқтисодиёти минтақаҳо ва аҳолӣ аз таъсири манғии омилҳои обӣ - обҳезӣ, сел ва гайра зиён мебинанд. Сабабҳои мушкилоти зикршударо пешниҳод намудааст,(С.82-88).

Аз таҳлили матни зербоби 2.2 муаллиф чунин натиҷагирий намудааст, ки татбиқи чораҳо оид ба такмили соҳтори идоракуни об, ҷустуҷӯ ва истифодаи оқилонаи сарҷашмаҳои сармоягузорӣ барои лоиҳаҳои таъминоти об, тозакуни партолвҳо, лоиҳаҳои беҳтар намудани вазъи ҳавзаи об ва ҷую заҳбурҳо, фоидай ҷонибҳоро дар соҳаи обтаъминкунӣ таъмин ҳоҳад кард. Дар ин радиф, масоили таъмини об ва истифодаи оқилонаи он дар бахши қишоварзӣ ҳоло ҳам боиси нигаронии амиқи коршиносон дар минтақаи мавриди назар бокӣ мемонад. Зоро ин ҳолат мушкилоти зиёдеро мавриди истифодаи самараноки техникаи қишоварзӣ, гузаронидани чорабиниҳои ирригатсионию мелиоративӣ ба вуҷуд овардааст. Чунин тарзи рушди истеҳсолот таъсири худро ба ҳолати экологии истифодабарии заминҳои аҳамияти қишоварзӣ расонида истодааст. Мувофиқи маълумоти оморӣ ҳамасола зиёда аз 60%-и заминҳои обёришаванд ба бодхурдашавӣ, шуразанин заминҳо дар 120 ҳазор гектар ва баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ дар 23%-и заминҳои қиштшавандай обӣ мушоҳида карда мешаванд. Чунин вазъият далели дигаре мебошад, ки зарурати ҷорӣ намудани тарзу усулҳои навини ташкили истеҳсолоту идоракуни онро дар комплекси агросаноатии қишвар (маҳсусан, дар мавриди идоракунӣ ва истифодабарии захираҳои обу замин), иброз медорад,(С.105-106).

Аз таҳлили маводи зербоби 2.3 диссертант ба хулоса омадааст, ҳангоми ташаккули механизми самараноки иқтисодии истифодабарии об

ба ҳисоб гирифтани дараҷаи ифлосшавии ҳавзаҳои дарёҳои қалон муҳим мебошад. Ғайр аз ин, ҳангоми баррасии маъсалаҳои танзими иқтисодии истеъмоли об, ба назари мо, бисер муҳим аст, ки таҳвили фаросарҳадии моддаҳои заарнок тавассути шабакаҳои дарёҳо ба назари эътибор гирифта шавад. Аз ин рӯ, ҳиссаи ҳар як минтақа дар ифлосшавии обҳои рӯизамини бояд ба ҳисоб гирифта шавад ва ҳамаи ҳисобҳои иқтисодиро аз рӯи минтақаҳое, ки дар ҳавзаи даҳлдори дарё ҷойгиранд, бояд тақсим намуд. Новобаста ба он, ки Тоҷикистон тавассути иқлими кӯҳӣ дорои захираҳои оби зиёд мебошад, аз сабаби васеъ паҳншавии миқёси ифлосшавӣ ва тақсимоти нобаробари ҳудудӣ дар ин ҷо норасоии об ба ҷашм мерасад. Таҳлил нишон дод, ки ояндаи хочагии оби чумхуриро ба истифодабарии комплексии захираҳои об бо қисман гузаронидани маҷрои рӯизамини бояд маҷрои зеризамини ҳамоҳанг бояд соҳт. Ҳамчунин, бояд технологияҳои ҳозиразамони истифодабарии об ва ҳифзи объектҳои хочагии об васеъ истифода бурда шаванд. Дар ҳалли мушкилоти таъмини истифодабарии сарфакорона ва устувори захираҳои об татбиқи васеи механизми иқтисодии идоракунии онҳо нақши ҳалкунанда дорад, (С.122-124).

Дар боби сеюм «Такмили механизми иқтисодии идоракунии истифодабарии захираҳои об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» такмили соҳтори механизми иқтисодии идоракунии истифодабарии захираҳои об дар чумхурӣ (С.126-140), ташаккули механизми истифодабарии пулакии об-асоси истифодабарии сарфакоронаи захираҳои оби чумхурӣ (С.141-158) ва самтҳои асосии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (С.159-171) асоснок карда шудааст.

Муаллиф дар асоси таҳлили комплекси хочагии оби чумхурӣ, дар зербоби 3.1 норасоиҳои асосии низоми амалкунандай идоракунии об ва захираҳои истифодабарии об дар минтақаҳо (пойгоҳи асосиашон механизми иқтисодӣ мебошад)-ро муайян кардаааст, ки муҳимтаринашон инҳоянд: набудани алокамандии байни блокҳои захиравӣ, вакте ки арзёбии арзиши захираҳои об, нормативҳои пардоҳт дар асоси равишҳои тамоман гуногуни қоидавӣ муайян карда мешаванд; набудани механизмҳои мутобиқшавии низоми идораи захираҳои об ба муносибатҳои бозорӣ, ки ин арзиши пасти меъёрии захираҳои обро ба вучуд овардааст ва ин дар навбати худ, барои ба таври пурра ҷорӣ намудани фишангҳои иқтисодӣ дар кори истифодаи об имконият фароҳам намеорад; набудани механизмҳои муайянкунии афзалиятнокии вазифаҳои ҳалшаванда дар истифодаи об, ҳифзу барқароркунии захираҳои об ва равиши маҷмӯй барои ҳалли онҳо; зарурати ҳатмии экологикунонии низоми андоз; хусусияти ғайрииқтисодии механизми

бамеъёрдарорӣ ва тақсими лимит барои истифодаи захираҳои об. Механизми иқтисодии истифодабарии об омили чамъbastкунанда дар раванди идоракуни захираҳои об ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, он ичрои вазифаҳои дар боло номбаршударо бояд таъмин созад. Барои ин механизми номбурда аз нигоҳи илмӣ ва иттилоотӣ бояд таъмин бошад. Дар ин радиф, диссертант схемаи таъмини илмӣ ва иттилоотии механизми иқтисодии идоракуни истифодабарии сарфакоронаи захираҳои обро дар ҷумҳурӣ пешниҳод намудааст (Расми 6). Ҳамчунин муаллиф қайд мекунад, ки Марказҳои илмию иттилоотии минтақавӣ бояд ташкил кард, ки дорои се қисми иттилоот бошанд: - оид ба микдор, ҳолати захираҳои об ва фаъолияти истифодабарандагони об. Иттилоот ҷунин бояд тартиб дода шавад, ки тамоми ҷанбаҳои истифодабарии обро дар минтақа инъикос қунад. Маълум аст, ки иттилооти пешниҳодкардаи марказ метавонад зуд тағиیر ёбад ё қуҳна шавад. Барои ҳисобу китоби саривактӣ ва инъикос мониторинги даҳлдор лозим аст. (С.131-136).

Дар рисола, дар зербоби 3.2 асоснок шудааст, ки барои ташаккули иқтисоди бозории ба иҷтимиоёт равонагардида, ки ба истифодаи сарфакунандай захираҳо асос меёбад, механизми ҳозиразамони институтсионии обистифодабарии экологию ҳамоҳангшударо бояд истифода бурд, фаъолияти институтҳои расмӣ (конунҳо, қоидаҳо ва гайра) ва гайрирасмӣ (урфу одат, арзишҳо ва гайра)-ро ба таври мувоғиқ якҷоя ба роҳ монд, ки ҳамаи онҳо бевосита ё бавосита ҷалби захираҳои обро ба гардиши ҳочагӣ таъмин месозанд, тақсимот ва истеъмоли онҳоро ба танзим медароранд. Аз ин рӯ, зарурати ташаккули муҳити қоидавии истифодаи об ба вучуд омадааст, ки доираи нисбатан васеи воҳидҳои қоидавиро назар ба низоми муносибатҳое, ки дар маҷмуаи ҳочагии об дар умум ва дар ҳочагихо, дар алоҳидагӣ ташаккул ёфтаанд, дар бар мегирад. Институтҳои бозорӣ дар соҳаи истифодаи об дар шакли институтҳои инфрасоҳтори бозор, бозорҳои захираҳои об, оби носанчида ва хизматрасониҳои ҳочагии об пешниҳод мегарданд. Инфрасоҳтори пурраи бозории истифодаи об бояд муассисаҳои зеринро дар бар гирад: бонкҳои экологӣ, муассисаҳои карзӣ (кредити), хонаҳои тиҷоратӣ, идораҳои аудиторӣ, ширкатҳои консалтингӣ, фондҳои сугурта ва экологӣ, ширкатҳои муҳандисӣ ва ба ин монанд. Ба андешаи муаллиф, дар ин ҳолат равишиҳои ҳароҷотӣ ва рентавӣ, ҳусусиятҳои муқоисавӣ, ки дар расми 7 пешниҳод шудаанд, ҳангоми муайянкунии баҳодиҳии иқтисодии захираҳои об ва таъини пардохтҳо барои истифодабарии он нисбатан самараноктар дониста мешаванд, (С.143).

Муаллиф дар зербоби 3.3 диссертант натиҷагирий намудааст, ки равиши муҳимтарин ҳангоми такмили механизми идоракунии давлатӣ дар соҳаи истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об ва дастрасии марҳилавии ҳадафҳои стратегии истифодабарии об, ҳамчунин нишондиҳандаҳои дарозмуҳлати ҳолати объектҳои алоҳидаи об бояд ба равиши барномавию мақсаднок ва банақшагирии индикативии рушди хоҷагии обӣ чумхурӣ табдил ёбад. Самтҳои асосии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об дар *расми* 9 оварда шудаанд, С.162).

Ҳамин тарик, Кори диссертационии пешниҳодшуда аз муқалдима, се боб, хулоса ва пешниҳодҳо, рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат аст. Диссертатсия дар ҳачми 187 саҳифаи матни компьютерӣ оварда шуда, фарогири 6 ҷадвал, 9 расм ва 1 диаграмма мебошад. Диссертатсия Қаландарзода Насибуллои Маҳмадсаид бо забони давлатӣ навишта шуда, хулоса ва натиҷаҳои таҳқиқот ҷавобгӯи талабот буда, мавқei намоёни назариявию амалиро соҳиб мебошанд. Диссертант ва рисолаи илмӣ зинаҳои гуногуни санчишҳоро муваффақона паси сар намудаанд.

Автореферат ва мақолаҳои ба нашр расонидаи муаллиф мазмун ва мундариҷаи асосии диссертатсияро фарогир мебошанд.

Дар баробари ҷанбаҳои мусбӣ дар диссертатсия баъзе камбуҷиҳо низ ба назар мерасанд, ки ба инобат гирифтани онҳо барои таҳқиқотҳои ояндаи диссертант самаранок арзёбӣ мегарданд:

1. Дар зербоби 1.1. назари олимони оид ба мағҳумҳои баррасиshawанда хеле хуб мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, аммо назари муҳакқиқони ватаний нисбатан камтар вомехӯранд.
2. Хуб мешуд, ки агар муаллиф омилҳои ба истифодаи сарфакоронаи захираҳои обӣ таъсирбахшро ба гуруҳо чудо карда, дар шакли ягон расм пешниҳод мекард.
3. Таҳлили вазъи қунунӣ ва тамоюлҳои истифодаи захираҳои об дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо далелу ракамҳо хеле хуб анҷом дода шудааст. Махсусан нақши давлат дар сармоягузориҳои бахши об, лоиҳаҳо ва барномаҳои дар ин самт амалишаванда бо сарчашмаҳои боэътиҳод нишон дода шудаанд. Хуб мешуд, агар муаллиф ин ҳама маълумотро дар шакли ягон ҷадвали мушахҳас пешниҳод менамуд.
4. Дар баъзе саҳифаҳои матни боби 3-юм баъзе аз мағҳумҳои ба мавзӯи соҳаи обистифодабарӣ даҳлдошта бо забони тоҷикӣ тарҷума шудаанд, ки барои хонанда начандон шинос ҳастанд. Агар дар марҳилаи аввал ҷунун мағҳумҳо дар қавсайн шарҳ дода мешуданд, дар умум барои доираи васеи хонандагон қобили қабул мебуд.

Қобили қайд аст, ки камбуҷиҳои пешниҳодгардида хислати ҷузъӣ дошта, мазмун ва баҳои воқеии рисоларо паст намекунанд.

Мутобиқати диссертатсия ба талаботи КОА ва хуносай чамъбасӣ оид ба сазовор будани довталаб ба дараҷаи илмии даҳлдор. Дар маҷмуъ таҳқиқоти диссертационии Қаландарзода Насибуллои Махмадсаид дар мавзуи “Такмили механизми иқтисодии истифодабарии сарфакоронаи захираҳои об” (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон), ки барои дарёftи дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.10 – Менечмент, маркетинг ва нархгузорӣ (менечмент) пешниҳод шудааст, рисолаи илмӣ – квалификатсионии анҷомёftа мебошад, ки хислату мазмуни илмию амалиро соҳиб аст.

Рисолаи илмии тақризшаванда аз рӯи натиҷаҳои назариявӣ ва амалии худ ҷавобгу ба талаботҳои тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ буда, муаллифи он - Қаландарзода Н.М. сазовори дараҷаи илмии номзади илмҳои иқтисодӣ аз рӯи ихтисоси 08.00.10 – Менечмент, маркетинг ва нархгузорӣ (менечмент) мебошад.

**Муқарризи расмӣ: номзади илмҳои иқтисодӣ,
и/в дотсенти кафедраи назарияи иқтисодии
Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи**

Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ

Махмудов Б. Н.

Имзои Махмудов Б.Н.-ро тасдик менамоям.

**Сардори раёсати қадрҳо ва
корҳои маҳсуси Донишгоҳи давлатии Кӯлоб
ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ**

Амирев Ф.

**Сурога: 735360, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Кӯлоб, кучи С. Сафаров 16, Донишгоҳи
давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ
Тел: (992) 918-964300
E-mail :bahriddin-7@mail.ru**

«14» 08 2023